

Starozgodovinske čertice

iz Dobove na štajarsko-krajnsko-hrovaški meji.

Planine slovenske, ktere do Vidma našo ponosno Savo v enakomerni kameniti žleb stiskajo, tukaj na obé strani odstopajo ter jezni Savi prostrano horvaško-slavonsko planjavo prepuščajo. Ta krajina med Kerko in Sotlom na eni, in med Savo in Pišeckim gorovjem na drugi strani je v dogodivščini staro-slovenski zlo znamenita. Tukaj je stal nekdanj rimski Nevidun, — tukaj je nek Atila taboril, — tukaj so se dvakrat Slovenci z azijatiško-turško derhaljo bili, — tukaj je bilo gnezdo puntarskih za „staro pravdo“ vnetih kmetov in še zdaj kinčijo Kerško, Videm, Stara vas, Brežce, Dobova in mnogo drugih selišč to prijetno okrajno. Al ker moj namen ni čitateljem naših „Novic“ načertati starodavnih dogodb, ktere morajo vsakemu domorodcu znane biti, želim le pozornost naših zgodovinoslovcev na dvoje obrniti.

Pred ko se iz Brežec v dobovško selo pride, stoji na desni strani ceste kapelica svete Matere Božje, lepo od košate lipe osenčena, prijetno hladilo trudnemu potniku. V steni proti cesti je vzdian kamen (v sredi ktereга se znajde križ) s sledečim napisom:

16.

Z E H M

P E T R : B A N

A N O . D O Ń I

M . M : K S :

11.

A S T E R

B I A S S C H

V A R I C H

C A : P . E F :

Raztolmačenje tega napisa prepušam našim učenim domorodcem.

Neka srečna misel me pelje tudi na pokopališče dobovaško; tu zapazim na sredi stolpa dvé kamniti podobi (kipa), eno zraven druge, prav preprosto narejene; na okroglem obrazu se vidijo ušesa, oči, nos in usta, roki ste na obeh podobah na trebuh položene, nogi sežete pa le do kolena kakor dva štora. Kmalu ju za malika staroslovenska spoznam in se ju ne morem dosti nagledati *). Čudni občutki navdajajo serce, ako vnuk toliko in toliko preddedov, kteri so se tem podobam pred mnogo sto leti uklanjali, pred njima stoji!

Gotovo bi vsakemu muzeumu, ki nabira domače starine, dragocen kinč bili, — tukaj ju pa dež spera in vrabci za njih herbtom gnjezdijo v živi dokaz, da se pri nas zgodovinske starinosti vse premalo spoštujejo!

Ker je bila ravno nedelja, sem ljudí prašal, kaj nek mislijo, da ta dva kipa na stolpu pomenita, in za odgovor sem dobil, da sta Adam in Eva, roditelja človeštva! Nisem jim zameril. Al vi omikani Slovenci nujte! Veliko je še sem ter tje med nami važnih starinost, — al žalibog, da one spijo kakor spi narod naš. Žavčanin.

Ozír v stare čase.

Pričetek Mengša na Krajnskem.

Slovenci so se terdovratno malikovavstva deržali. Keršansko vero so čertili, misleči da je le zanka, v ktere jih sovražniki ujeti mislijo. Počasi je vendar tudi Slovencem resnica te vere dopadla. Malikovavni Slovenci so se sicer zoperstavliali, ali premalo jih je bilo. Boj so večkrat ponovili s pokristijanenimi svojimi brati, pa vselej so omagali, akoravno so se junaško bili.

Serdit zbere Draho celo armado malikovavcev, da bi stare bogove zopet v čast pripravili, ali pa smert storili. Valjhuna, kneza kristijanskih Slovencev prežene — in še enkrat se vije prosto bandero Radegasta na savskih bregovih. Ali pregnan Valjhun kmalo pride nazaj, toda ne sam, temuč z veliko armado Bavarov. Hud boj se vname; Draho se umakne, boj zopet začne, ali smert ga na borišu zasači. Tudi Avrel, Samo in drugi malikovavski knezi so

padli. Le malo jih je ubegnilo. Med majhno trumo rešenih je bil tudi mali vojvoda Mengo. Od tega tukaj:

Vedil je Mengo, da zoperstava več ne pomaga, toraj se je s svojimi sinovi in prijatli ponoči v beg podal. Dva dni gredó in dvé noči. Tretji dan pridejo v gojzd; ustrelijo nektere živali, da imajo kaj jesti. Eden pa zleze na visoko drevo pogledat, kje da so in ako jih sovražnik preganja. Tu zagleda ne deleč sterm, pa ne zlo velik hrib. Bil je z jelkami obrašen. Černe skale so ga krog in krog obdajale. Tudi verh hriba so se grozne skale vzdigovale.

Na ta hrib gré Mengo s tovarši, da bi si tu novo in varno selo zidali. Ali zlo se začudi, ko tukaj dva keršanska pušavnika najde. Razkačen ju pustí popasti in zvezati. Pri zidanji terdnjave sta mogla strašne muke prestati. Nar težje dela so bile njima naložene. Ko je bil grad narejen, sta bila celó v temno ječo veržena. Iz terdnjave je pa Mengo keršanske popotnike napadal, ropal in moril. Okoli hriba so se pa njegovi tovarši naselili, da bi vsako nevarnost zapazili in jo hitro odvernili.

Ujetih dvéh pušavnikov pa vendar Mengo ni umoriti dal. Ta dva moža sta terpljenje tako voljno prenašala, da je zadnjič celó hlapec, ki jima je jed v ječo nosil, ginjen sam h kristijanski veri pristopil. Pripomogel jim je k begu, in, ker se je gospoda bal, ju sam spremil. Strašno se Mengo, ko to sliši, serdi in še bolj ko pred po keršanskih popotnikih streže.

Pripetí se enkrat, da se je na lovu deleč od svojih tovaršev zgubil, kar se dva divja merjasca va-nj zaženeta. Pervega Mengo s sulico prebode, al drugi ga s konja verže in mu globoke rane vseka. Ko se iz medlevice prebudi, vidi, da leži na slami v černi skalnati luknji in strah in čudenje ga prevzameta, ko zraven sebe ugleda svojega nekdanjega hlapca in tista dva pušavnika, ktera je v hudi ječi zaperta deržal. Nju eden mu reče: „Ne boj se, Mengo, nič žalega se ti ne bo zgodilo, naša vera veli ljubezen. Tudi ne čudi se ne! Ko smo iz tvojega gradú ušli, smo v tem zakotu zavetje našli. Ako je ravno tvoje selo na hribu, pod kterim je luknja, v kteri smo zdaj, smo bili vendar tebe ovarovani, ker podnevi ni nihče stopnje na dan storil, le ponoči smo si živeža iskali. Tudi več popotnikov, kterih še nisi ti popolnoma ubil, smo našli, jih sem prinesli in nektere srečno ozdravili. Mertve smo pa pokopali. Tudi tebe je tvoj prejšni hlapec najdel; pritirali smo te v ta zakotek in te ozdravljali.“

Silno se Mengo zavzame, da sta pušavnika, namesto da bi se bila maševala, tako miloserčna do njega bila. „Vidim, zavpije, vaji vera je prava“. Ko se je ozdravil, se je dal kerstiti z vsimi svojimi tovarši.

V pokoro krivice, ki jo je tolikanj kristijanom naklanjal, je zidal pod hribom hišo, v kteri je popotnike ljubeznjivo sprejemal in jim vse potrebno daroval. Pozneje je ta hiša grad postala, ki še zdaj stoji. Prijatlom Mengota se je pa še veliko družih kristijanov pridružilo, tako, da je bila vas čedalje večja. In še le dan današnji je imenovana Mengoš po vojvodu Mengo.

Národní običaji.

„Novice“ so že večkrat kaj povedale, kako si naši ljudjé, kadar se pri kakošnem delu snidejo, marsiktere zgodbe pripovedujejo ali pesme pojejo. Naj mi dovolijo, da tudi jez nekaj povém.

Blizo B— v vasi Č— živi mož že čez 80 let star, kteri je godec, šivar in popravljavec plugov ob enem. Ljudjé ga radi na sedmine pa tudi na svatbe vabijo, ker je dobrovoljen pa pošten človek, da ga vsi radi imajo. Kadar merliče k pogrebu iz hiše nesó, jim tako govori: „Veste kaj, ljubi moji ljudjé, žene in možje! zdaj doli poklekimo in Boga molimo za to dušo, ktere truplo bo neseno v černo zemljo, da je nikdar več nazaj ne bo; prosim vas prav lepo, če se vam je kaj zamerilo to teló, ono bi vas rado prosilo za zamero, ali je že prepozno; sej vidite, da ima ušesa, pa ničesa ne sliši, — ima oči, vas tudi ne vidi, — ima roke,

*) Odgovornost za resnico tega mnjenja prepušamo gosp. dopisniku samemu. Vred.

pa vam jih ne more podati, — ima noge, pa ne more nanje stopiti, da bi vas za odpušanje prosilo. Prosim pa jez vas namest njega: odpustite mu, če se je vam zamerilo kaj. Vsaki človek ima prijatle in sovražnike; njemu se je ravno tako godilo; ali zdaj ne more nobenega več ogovoriti, da bi se ž njim spravil, da bi mu roko podal, in v miru zaspal“. Na to molijo za dušo mertvega.

Kadar od pokopališa pridejo in sedmíno imajo, molijo zopet za rajncega ali za rajnco. Kadar se začnó kaj pogovarjati, in če kateri kaj klafati začne, jim ta mož kmali take besede odreže, in začne tako govoriti, ali celó peti: „Poslušajte me stari in mladi in vse, kar je živega na svetu! Ta strah se nam oznani: karkoli je živega na svetu, bo enkrat moglo umreti; vzemi, prijatelj, v roko mertvaško glavo in jo prav poglej: kjer so bile poprej lica bele, so jih zdaj červi sneli; kjer je bil popred lep obraz, zdaj ga nobeden ne more poznati zmed nas; kjer so bile popred lepe svetle oči, ki so cirale obraz, zdaj se vidijo strašne jame; kjer je bil popred nos, zdaj je le prazna kost; kjer so bile popred lepe usta, zdaj se vidijo prazne čeljusti“ itd. Iz teh besedi imenovani mož včasih celo pridigo naredi.

Če se vdovec zopet oženi, se pravi tako ali zapoje: „Sem se mlad oženil bil, ledik sem deklico dobil, zdaj mi je pa umerla v otročji postelji, v živo žalost mi pustila siroto majhino, kruha ne more jesti, druge hrane za njo ni, tudi drugam je ne morem nesti, ker serce me močno boli. Molči, molči dete, sirota majhina, sej bo tvoja prava mati domú prišla. Dete pravi: Kaj pa da bo mati, pa bo huda mati mačeha, kam se hočem jez podati! Če jo bom hruhika poprosila, za kruhika šnitico, kaj bom jez za to dobilo? ona mi bo podala žohko šibico, da se bo mi ovila okoli mojih mladih kostí, da se bo meni poznalo do mojih starih dní“. — To sliši vdovec, pa se milo joče, ker se le prerado tako godí, da pisana mati (mačeha) s prvimi otroci hudo ravná.

Popotni spominki.

Dva dni v Goratanu. (Dalje.)

Komu pač ni znano ime Napoleona I., ki se je od priprostega vojaka povzdignil z bistrim svojim umom in junastvom na prestol cesarski, pa, ker je previsoko letal, je globoko padel. Celó Evropo je žugala sila njegova razrušiti; posebno težko pa je Avstrija čutila breme vojská brez konca in kraja, zgubivši mnogo dežel. Sklenila je z Napoleonom začasni mir, al tudi v miru ni nehala stiska ptujega jarma. Toraj napové leta 1809 cesar Franc I. Napoleonu vojsko. Ta čas, ko je nadvojvoda Dragotin (Karl), hraber vojak avstrijske cesarske rodovine, z veliko vojsko udaril na Parsko, takrat od Francozev posedeno, se dvigne nadvojvoda Jovan v začetku aprila proti Talijanskemu, da bi sovražnika stisnila od dveh strani. Znan je nesrečen izid nadvojvoda Dragotina poleg Regensburg-a, vsled kterega je bil prisiljen s svojo vojsko se nagloma verniti v Avstrijo. Bolj srečen je bil nadvojvoda Jovan, ki je pri Sacilu na Talijanskem sovražnika verlo otepel; pa nesreča njegovega brata Dragotina ga je primorala poverniti se, da bi ne padel med dva ognja, Napoleonovega namreč, ki je stal pred Dunajem, in njegovega pastorka Eugena, namestnega kralja laškega, ki mu je urno sledil za petami. Nadvojvoda Jovan srečno dospè prek Naborjeta in Predila na Krajnsko, — al treba je bilo sovražnika na meji nekoliko časa zadrževati, da bi avstrijska armada prej in brez zapreke Ogersko dosegla. V ta namen odloči nadvojvoda naborjetske in prediljske klance. Že pozimi, dolgo pred povratom iz Italije, je bil zaukazal, naj se na teh dveh mestih napravijo stolpi, da bo armada od zad brez nevarnosti. Pod vodstvom c. k. stavbenega stotnika Miroslava Hencel-a se je začelo delo v terdi zimi na ravno tem mestu, kjer zdaj, dragi bravec, vidiš nove terdnjave, ktere ponosno in strahovito nad vso dolino vladajo. Zavolj hu-

dega mraza se terdnjava ni še mogla s kamenjem zidati; da bi se toraj zapoved urniše dopolnila, ni našim ostalo drugega, kakor nagloma lesene stolpe in kladare (stene iz terdnih lesenih klad) postaviti. Dve taki kladari iz debelih hlodov so toraj postavili na kamnitem verhu. Bile ste obe čvetero-vogelne, 8—10 sežnjev dolge in široke, 6 sežnjev visoke, na temelji iz debelega, brez kreče ali mojtra zloženega kamna. Zunajne stene so bile napravljene iz hlodov, 12—16 pavcev debelih, al notrajne niso bile tako terdne. Prazni prostor med tema stenama je bil nabit z zemljo, v stenah pa so bile izrezane potrebne luknje za puške in topove. Kladari 1. in 2. ste bile sklenjene po globokem, v skalo vsekanem prekopu, in imele ste za 6 tednov potrebne hrane, vode, streliva in zdravil, kar se je hranilo v shrambah vsekanih v sinji rob.

Po gori omenjeni zmagi nadvojvoda Jovana pri Sacilu se sicer za malo časa niso potrebovale popisane kladare, in slaveželni stotnik Hencel je hitel k veliki vojski, — al kmali so se okolišine spremenile, zato je došel ukaz, naj se dodelajo in v bran postavijo še ne popolnoma dovršene kladare. Mladi Hencel se prostovoljno ponudi v brambo nevarnega, pa silno važnega mesta, kar mu je bilo tudi dovoljeno. Dne 13. majnika je prišel nadognjenik (Oberfeuerwerker) Ravh s 10 topovi in havbico v stolpe; z njim je prišlo 24 topničarjev in en častnik z 8 podkopniki (minerji). Ti so berž baterije, ki še niso bile izdelane, dovršili in topove nastavili. Po zapovedi nadvojvoda Jovana ste imele ta in pa prediljska terdnjava (od ktere bom pozneje govoril) dobiti posadko naj izverstnejih vojakov. Al čas je bil tako kratek, da Naborjet je mogel zadovoljen biti le z 200 prostimi graničarji, 50 strelci in 7 častniki graničanskega ogulinskega polka, ki so bili rezervi avstrijske vojske. Od te naše posadke se nihče ni velikega junaštva nadjal, zakaj ko zadnja versta so mogli hitro naprej stopati, da jim ni sovražnik poti pretekkel, pa tudi s sovražnikom, ki jim je sledil za petami, se neprestrano boriti in njegove napade odbijati. Kjer je telesna moč po mnogo prestanih težavah in trudu tako omamljena, kakor je bila pri naših junakih, tam navadno tudi duh omaguje, pa vendar je ta posadka s svojima zapovednikoma: stotnikom Hencel-om in Kupkom, se obnašala čudovito junaška. Padli so naši vitezi kakor možaki, kterim je le imena Leonidovega manjkalo, zapustili pa so tudi potomstvu naroslavniši izgled žertovanja samega sebe, kakor nam dogodivščina tacih le malo pripoveduje.

Bilo je dne 14. maja, v nedeljo pred Binkuštni, ko se je zadnja avstrijska straša mogla pred Francozom v Naborjet umakniti. Ponoči od nedelje na pondelj so se vidili po celi dolini nebrojni stražni ognji (Wachfeuer), ki so pričevali veliko množico dohajočega sovražnika. Iz vseh stranskih dolinic so v pondelj 15. maja vreli enako divjemu vse pokončavajočemu hudourniku sovražniki proti Naborjetu, kterega vzeti jim je bila zdaj prva naloga. Po hrabrem uporu so se naši v narlepšem redu iz Naborjeta odtegnili, prepustivši ga sovražnikom. V posestvu terga so zdaj, vendar le na videz, skušali se tudi kladar polastiti; mislili so jih namreč ponoči ložeje z navalom vzeti. Ob 10. uri zvečer so se jim na tihem približale sovražne čete. Ker so naši podnevi le s puškami na Francoze streljali, so ti mislili, da v kladarah se ne znajde nič topov in zmaga bo toraj hitra in gotova. Med vrišem hočejo planiti čez cesarske, al kakošno je bilo njih začudenje, ko so jih naši tako jako jeli s kartečami kropiti, da so padali ko muhe. V kratkem ste bile v tergu, kjer so mogle v vsaki hiši luči biti, dvé hiši polne ranjenih, kterih jok in stok se je strašno ujemat s temno nočjo, vpitjem vojakov in donenjem topov. V drugič, v tretjič skusijo Francozi naskok, pa zastonj je bil njih trud — z veliko zgubo so se mogli nazaj umakniti. Prepričali so se bili zdaj, da stalo jih bo še tū terdega dela; treba je bilo toraj misliti, kako in kaj bo naprej.

(Dalje sledi.)